

Az őrzőkönyv és a kísérőanyag jelentősége a kódextöredék kutatásban

Egy könyvkötőanyagként felhasznált Gregorius Magnus-töredék ismeretlen magyar verssel a kötés tömítőanyagában

11/12. század fordulója – pergamen, 1 levél, 140×62+12+65 mm – késő karoling minuszkula írás – latin // 17. századi magyar nyelvű őrzőkézirat, MSS III 144 // 13 db 17. századi latin és magyar nyelvű kézirat-töredék

Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, Fragm. 8.

A későbbi Nagy Szent Gergely pápát (590–604) 578-ban Konstantinápolyba nevezték ki pápai legátusnak, ahol prédikációiban rendszeresen kommentálta társainak a bibliai Jób könyvét. E prédikációkon alapul Gergely legjelentősebb teológiai műve, a *Moralia in Iob* címen ismert nagyszabású bibliakommentár, melyet 595-ben Rómában, pápaként fejezett be. A 35 könyvből álló mű középpontjában a keresztény erkölcs áll, melynek megtestesítője Jób, a szenvedő ember, Krisztus és az egyház előképe. Az egész középkoron át pasztorális és morálteológiai kézikönyvként használták, terjedelme miatt általában két vagy három kötetes volt, számtalan példánya és több kivonata ismert.

Töredékünk egy viszonylag korai, a 11/12. század fordulóján másolt kódex egyetlen fennmaradt levele, mely a *Moralia* XXX. könyvének V–VI. fejezetét tartalmazza. Írása igényes későkaroling minuszkula. A jóminőségű pergamen az íráshoz gondosan elő van készítve. Az egykori kódex egy színvonalas szkriptóriumban készült, egy művelt, jómódú szerzetesi közösség vagy káptalan számára. Azt, hogy ez a szkriptórium hol működött, az írás alapján nem tudjuk megállapítani. A hazai művelődés szempontjából azonban legalább ilyen fontos kérdés, hogy ha külföldön készült is, vajon használhatták, olvashatták-e a kódexet a középkori Magyarországon, hogy része volt-e a hazai teológiai- és könyvkultúrának. Ennek megválaszolásához azt kell kiderítenünk, hogy hol lett az értékes teológiai műből olcsó könyvkötőanyag. Mit árul el ezzel kapcsolatban az a könyv, amelynek bekötésére felhasználták, s mit a kötés alól kibontott tömítőanyag?

Az őrzőkönyv, melyről a töredéket a restaurátor lefejtette, az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár MSS III 144 jelzetű kézírata. Az elején csonka kötet egy 17. századi, magyar nyelvű protestáns prédikációgyűjtemény, 34 beszéddel az Apostoli Hitvallásról. (A szöveg nem azonos Margitai Péter, Az Apostoli Credonak az Szent Iras szerint való igaz magyarázattya című, 1624-ben Debrecenben nyomtatásban megjelent könyvével. – RMK I 537.)

A pergamenkötés alól 17. századi papírkéziratokból származó 11 sérült levélpár és két levél került elő. Az első levélpár egy latin nyelvű logikai traktátus töredéke, oktatási anyag. A következő csoport 6 levélpár, azonos kézzel írt latin és magyar nyelvű levélformulákkal, említve van bennük Andreas és Daniel litteratus, valamint János és Dávid deák. A harmadik csoport, mely két levélből és négy levélpárból áll, örömteli meglepetést tartogatott. A két önálló levél egy 17. századi protestáns daloskönyvből származik, egy-egy csonka vers olvasható rajtuk. A *Szöngghnek az erdők, csöngnek az mezők* kezdetű vers korábban ismeretlen volt, Ritoókné Szalay Ágnes 1981-ben innen közölte. A másik levél Illésházy István *Forog a szerencse* kezdetű versének hét versszakát őrizte meg. A levélpárok úgy kapcsolódnak a két levélhez, hogy egy részük beíratlan volt, s ezekre tollpróbák, ügyetlen rajzok kerültek. A tollpróbák közül hét az idézetekhez hasonló versek kezdősorai vagy egy-két versszaka,

melyek szélteben, hosszában, cifrázva, ismételve, elhallásokkal, bizonytalan helyesírással vannak lejegyezve. Ritoókné Szalay Ágnes tanulmányában öt incipitet sorol fel: „Ó mennyei nagy boldogság”, „Mikor Krisztus Betlehemben”, „Ó mint keserögnek most az keresztyének”, „Semmit se bánkódjál”, „Fölségödben bízam, minden javaimat csak tetőled vártam” (ezt utóbb Kaposi Krisztina a „Dicsértessék, Uram, örökké szent neved” kezdetű ének 7. versszakával azonosította, Kaposi 2017). Az eddigieket ki tudjuk egészíteni a „Kérlek és intlek mostan tégedet” ének kezdősorával és a „Szent Dávid király háborúságában” kezdetű ének 7. versszakának részletével: „Én mindenkoron csak tebenned bízam”. A levélpárokon egyébként latin protestáns szövegek vannak Krisztus fogantatásáról és az eucharisziáról. A latin szöveg végén scriptorbejegyzés olvasható: „Finis.” „Si queris quid sit mihi nomen, Paulus Fodor Anno Regnantis 1616.” Ritoókné feltételezi, hogy itt valójában a daloskönyvnek van vége, melyet Fodor Pál még néhány, számára fontos latin szöveggel megtoldott, az üresen maradt lapokra meg szabadon firkálhattak, ő is, mások is.

A 17. századi magyar nyelvű protestáns őrzőkönyv és az ugyancsak 17. századi makulatúra alapján a kötés a 17. századnál nem lehet korábbi, de későbbi sem nagyon. Mivel a prédikációs kézirat eleje hiányzik, feltételezhetően egy darabig bekötetlen volt, viszont 18. században a protestánsoknak már az azonos témájú nyomtatott kiadások miatt, a katolikusoknak pedig a hitviták elülése miatt nem lett volna érdemes bekötetniük. A kézirat – bekötve vagy bekötetlenül – Pozsonyban vagy Nagyszombatban került az esztergomi egyház tulajdonába, ahol az érsekség, illetve a káptalan Esztergom török megszállása (1543) óta működött. Nagy valószínűséggel valahol itt is kötötték be. Ez mindenképpen amellet szól, hogy a Moralia-kódex hazai könyvkötőműhelyben került felhasználásra, mely feltehetően a környéken fellelhető kódex- és makulatúra anyagból dolgozott.

A középkori Magyarországról egyetlen Nagy Szent Gergely-féle Jób-kommentár sem maradt fenn. A *Bibliotheca Hungarica* leltárakból és könyvjegyzékekből 12 mára elveszett példányt idéz az 1093-as pannonthalmi összeírástól Lasicz Miklós császári kanonok 1513-ban kelt végrendeletéig. A tulajdonosok közt vannak bencés apátságok, domonkos kolostorok, káptalanok, kanonokok, plébániák és plébánosok (BH III: 43, 183, 518, 740–741, 1007=1058, 1123, 1295, 1471, 2014, 2402, 2491, 2621). Ez azt jelenti, hogy a középkor öt évszázada alatt sok tucat példányban megvolt Magyarországon is. A töredékkutatásnak köszönhetően egy korai szép példány megvolt Magyarországon is. A kísérő anyag, mint látjuk, rejthet kincseket, de a könyvkötő műhely lokalizálásához az őrzőkönyv és a makulatúra mindenképpen fontos adalékokat nyújt. Ezért kell gondosan feltárni, megőrizni és kapcsolatukat nyilvántartani.

RITOÓKNÉ 1981, 439–440; Mittelalterliche lateinische Handschriftenfragmente in Esztergom 1993, 24 (Fragm. 8, Sarbak Gábor); *Bibliotheca Hungarica* III; KAPOSI 2017, 29–30.

Madas Edit

Bibliotheca Hungarica I–II = Csapodi Csaba – Csapodiné Gárdonyi Klára: *Bibliotheca Hungarica*. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt. I–II. Budapest, 1988, 1993.

Bibliotheca Hungarica III. = Csapodi Csaba – Csapodiné Gárdonyi Klára: Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt. Adatok elveszett kötetekről. Budapest, 1994.

Kapocsi 2017 = Kaposi Krisztina: A Névtelen Comico-Tragoedia datálása a nótajelzések és a forráskutatás tükrében. Doromb. Közköltészeti Tanulmányok. Szerk. Csörsz Rumen István. 5. Budapest, 2017, 25–45.

Mittelalterliche lateinische Handschriftenfragmente in Esztergom. Hrsg. von András Vizkelety. Budapest, 1993. (Fragmenta et codices in bibliothecis Hungariae II.)

Ritoókné 1981 = Ritoókné Szalay Ágnes: Ismeretlen XVII. századi versek. Irodalomtörténeti Közlemények 85 (1981), 439–442.